

РЕЦЕНЗИЯ

от доц., д.ф.н. Русен Димитров Русенов
за дисертацията на Виниций Емилов Петров
на тема *Познание и практика. Опит за при-
ложна епистемология* за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“.

Представената дисертация съдържа увод, две части и заключение. В библиографията към нея са дадени 89 заглавия (35 на български и 54 на английски език). По дисертационната тема докторантът има две научни статии.

Целта на работата е чрез реконструкция и критика на основните съвременни епистемологични понятия, позиции и школи да се покаже, че скептицизмът може да бъде съзидателен с оглед на практическите си следствия. В дисертационния труд тази цел е разделена на две, всяка от които е прерогатива, съответно, на неговите две части. Първата част, озаглавена „Диалози за познанието“, има за задача да изясни, че всеки философ носи в себе си скептицизма така, както всеки скептик носи в себе си философията (доколкото последната е оптимистична или съвпада с убедеността ни, че въпреки всичките ограничения на човешкото познание ние сме в състояние да го реализираме по определен начин и до определена степен). Тази цел е постигната еднозначно. Втората част, озаглавена „Любовта – възможната концептуална рамка на човешките ценности“, има за задача да предложи пределно широка съвокупност от схващания на дадено понятие, изградени най-вече чрез езикови форми, и по-специално – от акси положически схващания, които обуславят човешкото поведение и осъществяват връзката между теория и практика. Тази цел също е достигната и то категорично.

Основната идея на част I е виждането, че човекът и светът не могат да бъдат описани от етимологична гледна точка без възвикването на значителни проблеми (по-конкретно, че не са възможни както прецизните дефиниции на понятията „човек“ и „свят“, така и сигурното знание и евентуалната му сигурна критика). Епистемологията, според дисертанта, просто предоставя алгоритъм на човека как той да живее в света и се избавя от разбирането, че може да каже, какъв е светът. Разгледан е и въпросът, дали епистемологията се занимава с публичното или с индивидуалното знание, и се прави заключението, че едно знание не може да е публично, ако преди това не е било индивидуално. Защото диференциацията между двата вида знание, които всеки носи у себе, включва и практическата възможност то да бъде споделено с друг. „Не мога да си представя – пише Виниций Петров – как някой би могъл да сподели нещо, което той самият не знае“. Очевидно, публичното знание трябва да е било в някакъв момент нечие индивидуално знание. Изложени са и много интересни разсъждения върху класическото платоново

обяснение на познанието, допълнени от възражения на Едмънд Гетие, че дори когато са изпълнени условията на класическата дефиниция за знание, съвсем не е задължително да имаме такова. Контраотговор на тези възражения, обаче, предоставят консервативните подходи към знанието. Предимствата на тези подходи се състоят както във възможността да се опише априорното знание (когато причините за убедеността в дадена пропозиция съвпадат с операциите по доказването и □) и апостериорното знание (основано върху фактите на опита), така и във възможността аксиологическите пропозиции да се разбират като знание (чрез правилно умозаключение от общи етически принципи). Същевременно, тези предимства, изтъква дисертантът, не надхвърлят недостатъците на споменатите подходи (понеже: 1/ доезиковото знание на непроговорилите деца излиза от класическата дефиниция за знание; 2/ знанието не може да е на агент, който няма основания да е убеден в него; и 3/ „притежаването” на основания за знание и вербалната им експликация са смесени неща).

Твърде оригинална и важна е третата глава от дисертацията. В нея докторантът се съсредоточава върху въпроса, дали „субстратът” на познанието има ментален или вербален характер. И за да му отговори, се приобщава към разграничението на Гилбърт Райл между „знание как” и „знание, че”. Първото предполага невербално разбиране за това как, например, може да се извърши дадено действие и тъкмо тази невербална осведоменост за начина на действие прави дадено разбиране подобно на знанието по запознатост. За разлика от него при „знание че” е налице възможност човек да състави пропозиции, структуриращи и екстраполиращи даден факт, тъй че това знание да може да се асоциира със знанието чрез описание. Проблемът за интелектуализацията и вербализацията на знанието, респективно – за разграничаването между „знание че” и „знание как”, възниква вследствие на традиционното менталистко (с картезиански произход) разбиране, че „знанието как” е сводимо до „знание че”, но не и обратното. Напротив, смята дисертантът, всяко „знание че” може да се представи като „знание как”.

Обосноваването на твърденията и оправдаването на убежденията е следващият проблем, на който се спира докторантът. Класическата дефиниция на знанието пристъпва към него интерналистки – обосновката му е ментално състояние, свързващо убеждението за дадено положение на нещата с основания за приемането на това убеждение. Основанията могат да се проецират във външния свят, но разбирането за тях или тяхното регистриране и ползване става в съзнанието. Недостатъкът на класическата дефиниция е, че идентифицирането на обосновката са □мо и единствено с ментално състояние не осигурява достатъчно силна обвързаност между външните основания и тяхното вътрешно отчитане. Друго решение на проблема предлага екстерналисткото разбиране. При него акцентът е поставен не върху състоянието „осъзнаване” на основанията за

придържане към дадено убеждение, а върху самите основания. И то без оглед на това, дали те в определена обстановка са осъзнати или не са – понеже тя е вече изцяло зависима от начина, по който стоят нещата във външния свят. Според дисертанта е трудно да се допусне, че знанието е възможно другоаче, освен като „вътрешно” състояние на когнитивната система. Въпреки това се посочва, че е възможно то да се обоснове и в екстерналистки план чрез отхвърляне на самото разбиране за „вътрешно” състояние, което всъщност почива върху една отдавна преодолена във физиологическите изследвания граница – тази между тялото и средата.

По-нататък сполучливо се реконструират и критикуват различните теории за истината, които авторът на дисертацията разделя на два класа – епистемични (напр., от кохерентистки тип) и неепистемични (напр., от кореспондентски тип). Отстоява се становището, че никоя от тези теории не гарантира безпроблемен критерий и дори дефиниция за истинност на дадено твърдение. Неепистемичните обяснения изобщо не предлагат такъв критерий, а епистемичните предлагат доста съмнителни критерии, като този, че истината е консенсус. (Съществуват множество примери, според които истината не е консенсус, защото може да имаме консенсус върху твърдение, което впоследствие се оказва неистинно, както е при твърдението, че Земята е плоска, отбелязва авторът.)

При разсъжденията си върху когнитивните проблеми на възприятието, докторантът разграничава три класа теории за него – този на директния и индиректния реализъм и на феноменологизма (като вид идеализъм). Ако за реалистите възприятието е познавателен процес, насочен към материален обект от външния свят, то за анти-реалистите (били те феноменолози или изобщо идеалисти) възприятието не се отнася до нищо друго, освен до съвокупности от усещания, които нямат непременно материален корелат. Ала всички тези теории, както справедливо смята дисертантът, са обременени всяка със свойствен и недостатък. Директният реализъм не отчита аргументите от перцептивна грешка, индиректният реализъм спекулира върху съществуването на реалност, за която признава, че е недостъпна, а феноменологизмът не може да разграничи автентичното възприятие от халюцинацията и илюзията. Подир седма глава, където паметта се третира по аналогия с възприятието, а именно – от позицията на директния и индиректния реализъм, и феноменологизма, се преминава към анализиране на понятията във философски и когнитивистки контекст. Тази глава е сред най-увлекателните раздели от дисертацията. Тук са критично разгледани бихевиористката, невронаучната, платонистката и психологическата теории за същността на понятието, както и класическата, прототипната, екземплярната, мета-теоретичената и „тъканната” теории за неговата структура. От името на скептика, авторът не приема нито една от тях. Според него приоритет са не въпросите относно същността и структурата на понятията, а тези относно начина, по който ги прилагаме в

живота. „Как да живеем по-качествено и щастливо, служейки си с понятията, които ползваме? Кои интерпретации на дадена ситуация да предпочетем, когато можем да избираме измежду многото от тях?“ – това са, за докторанта, въпросителните и темите, които трябва да стоят пред философията. Като достойна за изследване в епистемологията, изтъква той, ще е тъкмо връзката на теорията за познанието с нейния ефект върху адекватността и адаптивността на нашето поведение.

Следва най-провокативно разработената глава, с най-актуално звучащите въпроси. Тя е посветена на отношението между езика и съзнанието. Авторът се категорично противопоставя на доминиращото до XIX в. и, уви, често препотаряно и досега, гледище, че съзнанието е онова, което се развива първично, а езикът е следствие от неговото развитие, че той е просто средството, с което съобщаваме вътрешните си състояния на околните. Като се осланя върху становището на Б.Уърф, че езикът играе решаваща роля за това, какво ще е съзнанието, дисертантът правилно посочва, че: 1/ езиците варират според семантичните структурирания на света; 2/ структурата на езика влияе върху начина, по който индивидът възприема и разбира света; и 3/ носителите на различни езици различно възприемат света. Същевременно, отбелязва Виниций Петров, схващането, че употребата на език ни позволява да разбираме мисленето, като разграничаваме и съобщаваме елементите му, е проблематично, защото изисква да приемем, че имаме и някакъв друг достъп до мисленето, освен езика, така че да сравним езика с мисленето и да кажем, че хора, които говорят на различни езици, мислят по различен начин. И ако имаме друг достъп до мисленето, защо ни е въобще – пита дисертантът – да използваме езика, за да изследваме мисленето? Това е резонен въпрос, над който и днес умуват лингвисти, психолози и тифлосурдопедагози.

Оригинални разсъждения намираме и относно теоретичното знание. Независимо от това, че то може да съществува писмено или говорно без да води до действия извън самото писане или говорене, в науката неговият смисъл не се изчерпва с мултиплицирането му в академичната среда. Теоретичното знание, съгласно дисертанта, влиза в науката именно когато мултиплицирането му започне да се конфигурира чрез непрекъснатото обновяване на неговата връзка с извъннаучните действия, които биха могли да се извършат според предписанията на самата теория. А като се има пред вид, че тези действия се оценяват според техните последствия в света, то науката и технологията създават една наистина неделима цялост от теория и практика, в която теорията е смислена, ако води до успешно приложение, а успешната практика е систематично предавана и повторяема, ако е подкрепена от добре обоснована и емпирично релевантна теория, заключава Виниций Петров. Впрочем, тематизиран е и проблемът за скептицизма, в частност – подходите към опровергаването му. Най-адекватният подход срещу скептицизма е да се обърнат

собствените му твърдения срещу него. Понеже крайната цел на скептиците е да защитят пропозиция от типа „Познанието е невъзможно” или „Няма истина”, то според дисертанта анти-скептикът може да отвърне, че въпросните пропозиции също претендират за истинност. Затова, ако те са истинни, налице е самоотричане – пропозицията, която отхвърля възможността на всяко познание, сама се оказва познание. Същевременно, в дисертацията се казва, че истинският скептик не би бил категоричен по въпроса, че познанието е невъзможно. Той по-скоро би твърдял, че не знае, дали знанието е възможно или невъзможно. В последна сметка, както уместно уточнява дисертантът, целта на скептика е да накара хората да се усъмнят в своите теории. Когато тази цел е постигната, скептическите твърдения губят значение.

В част II умишлено е избран начин на представяне, който привидно има несистемен характер. Това, според дисертантът, се дължи на обстоятелството, че философската систематичност е принципно несъвместима със скептицизма, чиято теоретическа адекватност бе показана по-горе. Затова в тази част авторът се концентрира върху някои основни практически въпроси, които могат да получат философски отговор. И по-специално – върху проблемите около личностната идентичност и дефинирането на самата личност като изразяваща и прилагаща концептуалната рамка на ценностите човешка индивидуалност. А също така и върху предизвикателствата, които отправя изкуството като натоварена със значение форма на изразяване. Както и върху любовта като възможна рамка на ценностите, включително и върху източното гледище към ролята на философията, което, бидейки силно практически ориентирано, добре се допълва със западния скептицизъм спрямо теорията.

Смелият замисъл на Виниций Петров тук е да покаже епистемологията като пораждаща скептицизъм, който отваря път към една практическата философия. Ето и по-важните идеи на дисертанта от тази част: 1/ знанието не може да бъде гарант на реда в хаоса на живота, защото всяка теория за сигурността на и чрез знанието може да бъде на свой ред критикувана за своята нестабилност от скептическите ни нагласи; 2/ личностната идентичност е възможно благодарение на отношението към друг човек, а най-силната идентичност се формира при отношението към любимия, респ., нуждата от обичан партньор е нужда от личностна идентичност – аз мога да се позная в очите на любимия от мен човек, когато не мога да се позная сам, или – усещането ми за личностна идентичност, което не мога да изразя езиково, се изразява в любовта ми към другия; 3/ най-абстрактната форма на знаковостта като изява на мисълта, която надхвърля дори тази на словесността, е изкуството – там, където езикът ни губи смисъл, изкуството ни спасява и дава свой невербален смисъл. Разбира се, тези идеи, както и множеството свежи и нестандартни разсъждения, изложени във втората част, надхвърлят тематичната компетентност на

епистемологията и я „отварят” към проблемите на аксиологията, социалната антропология и психологията на изкуството. Но това не е недостатък на предложената разработка, а обратно – плюс, доказващ екзистенциалната поливалентност на човешкото съзнание и знание.

Като цяло дисертационният труд е съвестно и със завидна вещина постигнат изследователски продукт. Неговите безспорни качества са системността и аргументираността. Новаторството, което го характеризира като резултат на положените от Виниций Петров интелектуални усилия, се свежда до следните по-съществени приносни моменти: 1/ реконструирани са основните позиции в съвременната аналитична епистемология, по които може да бъде дебатирана тази не особено популярна у нас традиция; 2/ изпробвана е методологическа техника за практическо философстване, почиваща върху критика на характерния за скептицизма мета-теоретичен подход, който не допуска смисленост в практическите философски твърдения; 3/ изяснена е ролята на любовта като парадигмална ценност за човешкото поведение; 4/ обоснована е тезата за любовта като основен гарант на личностната идентичност, което позволява въвеждането на решаващия социален аспект в нейното интерпретиране.

Позволявам си, обаче, три забележки към дисертацията. Относно проблематичността на схващането, че говоримият език обяснява мисленето, както и на създанието, че хората, които говорят различни езици, мислят различно (ч. I, гл. IX): всъщност, тук проблематичност няма, ако говоримият език се счита не за сума от лексически типове имена, а за система от граматически типове провила; в този смисъл може да се говори за инкорпоративен, ергативен и номинативен логически тип съждения, исторически отговарящи на инкорпоративен, ергативен и номинативен граматически тип изречения. Относно изкуството като най-абстрактна форма на знаковостта, изразяваща мисленето, за разлика от словесността: напротив, именно речта е най-абстрактната разновидност на знаковата изразителност, понеже не почива върху никаква (с изключение на междуметната иконичност) конкретно-образна аналогия с визириания от нея свят, докато при художествената форма такава аналогия убедително се проследява (както е в живописната, скулптурната, балетната, театралната и даже в музиката, чиято мелодика символно отговаря на съзвучията в света). Относно пропозициите „Познанието е невъзможно” и „Няма истина” като типични за скептика (ч. I, гл. XI): те важат по-скоро за агностика.

Същевременно, тези забележки съвсем не умаловажават достоинства на предложения труд. Поради което препоръчвам на членовете от научното жури да присъдят на Виниций Емилов Петров образователната и научна степен „д о к т о р”.

Доц., д.ф.н. Русен Русенов

